

REFORMAREA CASAȚIEI: ÎNTRE MODERNIZARE ȘI MUTAȚIE CULTURALĂ

Modernizarea sistemului judiciar și a Casației în special reprezintă o preocupare majoră, în ultima perioadă, în mai toate statele occidentale de tradiție „civilistă”. Ea se exprimă în prealabil prin analize pertinente de fundamentare și propuneri relevante ținând deopotrivă de aspecte procedurale și de elemente de conținut, toate puse sub exigențele imperativului accesului cât mai larg și mai efectiv al cetățeanului la justiție, inerent unei societăți democratice.

Raportul „Curtea de Casație 2030”, publicat în 2021 în Franța și realizat de o comisie de reflecție deosebit de avizată, de exemplu analizează perspectivele de evoluție ale statutului înaltei instanțe în acest deceniu. El descrie, reamintește și menționează, în acest context, misiunea judecătorului, necesitatea de a comunica și imperativul responsabilității magistraților, teme constante ale preocupărilor modernizării și universalizării justiției. Aspectul novator ține de și se manifestă mai ales în dezvoltările privind structurile de funcționare ale Curții de Casație orientate, printre alte subiecte, spre asistența jurisdicțiilor, observarea litigiilor în gestație, maturarea reflecției manageriale și evoluția dorită a regulilor de formă și de procedură. Cele 37 de recomandări astfel elaborate se subsumează exigențelor asocierii ca matrice a planificării suplă, căutării de previzional rezonabil cu enunțul unui normativ necesar. Se încearcă și salutare recurgeri, spre o prezentare cât mai completă a chestiunilor, la concepte piloni, purtători de cultură judiciară, precum imperativul salvării încrederii în justiție și caracterul de „drept” al recursurilor deschise contra deciziilor judecătorești, fără demersul de selecție. Cu asemenea perspective, deopotrivă ca inițiativă și problematică abordată, documentul francez se înscrie, la rândul-i, ca un posibil exemplu de acțiune în domeniul de referință.

Printre problemele ridicate și abordate în acest context se remarcă și cea a redactării hotărârilor instanței supreme, legată indisolubil de înțelegerea legii, și

în special a textelor opuse unui justițiabil, premisă absolută a cunoașterii dreptului și a exercitării cât mai depline a prevederilor sale. Stilul redacțional al deciziilor justiției reflectă o cultură juridică particulară și a cunoscut o permanentă evoluție și adaptare la exigențele societale. Laconismul inițial al hotărârilor Casației era produsul tradiției „civiliste”, spre deosebire, chiar opus celui aferent jurisdicțiilor de *common law*. El era tributar principiului *imperatoria brevisitas* și se baza pe două axe: o motivare concisă și metoda frazei unice prin care se afirmă soluția problemei de drept în cauză. Modernizarea temei s-a afirmat în ultimele decenii, mai ales sub impactul dinamismului exigențelor *statului de drept*, cunoscând în prezent o accelerare fără precedent. Un exemplu de școală îl constituie cel al Casației franceze, important și pentru noi în perspectiva de drept comparat, având în vedere conexiunile fondatoare și de evoluție istorică pendinte subiectului.

1. Când în 2014, inspirându-se din demersurile întreprinse în alte țări europene precum Germania, Austria, Elveția ori Spania privind reforma statutului jurisdicției (judiciare) supreme, prim-președintele Curții de Casație a Franței, Bertrand Louvel, lansa dezbaterile asupra viitorului acesteia și în Hexagon, identifica drept prioritare trei probleme majore. Ele vizau tratarea recursului în casație sub trei aspecte definitorii: reglementarea fluxurilor, natura și nivelul controalelor dreptului, spre a ține seama în special de exigențele celui de convenționalitate efectuat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (inclusiv chestiunea unui studiu de impact al deciziilor, ceea ce presupunea precizarea condițiilor și a criteriilor, precum și a compatibilității acestei aprecieri, relativă la semnificația socială ori economică a hotărârilor, cu interpretare strictă a textelor) și conținutul motivării hotărârilor (regândirea modului în care sunt motivate deciziile și modificarea redactării lor într-o perspectivă deopotrivă calitativă și cantitativă). Rapoartele întocmite în acest context au recurs și la mobilizarea dreptului comparat pentru identificarea concluziilor potrivite referitoare la soluționarea provocărilor aferente temelor dezbătute, urmând metoda circulației modelelor juridice. Aceasta înseamnă, în primul rând, consacrarea unei părți a lucrărilor studiului modelelor străine și experiențelor aferente organizând manifestări științifice corespunzătoare, dar întreprinzând și investigațiile pertinente. Din această perspectivă încercăm și abordarea de față.

2. Misiunea jurisprudențială și normativă a instanțelor supreme indispensabilă afirmării rolului său de a promova și asigura securitatea juridică și de a contribui la evoluția dreptului a dobândit o amploare și dimensiuni noi. Implicarea lor crescândă în viața socio-juridică e reclamată mai întâi de inflația legislativă care nu încetează de a se accentua an de an, de modificările constante și repetate ale reglementărilor legale existente, elaborarea de norme la diferite niveluri de competențe, cenzurarea și sancționarea din ce în ce mai frecventă, provenită din partea instanțelor de control constituțional ori cea a curților europene, implică adeseori intervenții de reglare a corelărilor imperative și nuanțare a semnificațiilor juridică conferite. Plurivalența și dinamica exigențelor statului de drept, dialogul jurisdicțiilor și conjuncturile manifestate în diverse planuri impun, la rândul lor, reacții judiciare de înaltă autoritate, deopotrivă oficială, profesională și chiar științifică. Și din

această perspectivă reflectă asupra evoluției redactării hotărârilor judecătorești a devenit astăzi o miză centrală și o temă majoră a procesului de auto-reformă inițiat și promovat de Curtea de Casație a Franței, cu rezonanțe semnificative asupra dezbaterilor statutului instanțelor supreme în spațiul juridic european și nu numai. Motivarea numitor hotărâri ale Curții de Casație a evoluat în timp; mai întâi, s-a vorbit de și jurisdicția a invocat o motivare „dezvoltată” ori „în formă dezvoltată” pentru ca mai apoi expresia „motivare îmbogățită” să fie privilegiată, începând cu raportul Comisiei de reflecție privind reforma Curții de Casație publicat în aprilie 2017. Mișcarea nu se limitează la un anumit domeniu, ci s-a extins treptat și a fost acceptată și promovată de toate camerele instanței supreme, cu precădere în privința spețelor și problemelor de drept privat. Mai mult decât atât, în această dinamică extraordinară motivarea îmbogățită a fost aleasă ca temă a primelor întâlniri ale Casației, iar la 25 septembrie 2023 a fost redactat și publicat chiar un ghid de redactare a respectivelor hotărâri, care sintetizează și exprimă rezultatele relevante încadrate normativ.

În considerentele oficiale ale înaltei instanțe se precizează că, din 2019, sub influența unor atari preocupări aceasta a adoptat noi norme de redactare în privința tuturor deciziilor sale. Aceasta mai întâi prin promovarea *stilului direct*, fără a fi necesară o frază unică, paragrafe numerotate, cu identificarea clară a marilor părți componente ale hotărârii: fapte și procedură, examinarea motivelor, dispozitiv. Apoi se vorbește de *motivarea îmbogățită* „pentru hotărârile cele mai importante (revirimente jurisprudențiale, soluții noi, unificarea jurisprudenței, punerea în discuție a unor drepturi fundamentale)”. Aceasta pune în evidență, conform instanței judiciare supreme, următoarele aspecte: metoda de interpretare a textelor pertinente reținută de Curte; se evocă soluțiile alternative înlăturate, dacă acestea au fost discutate în mod serios; se citează precedentele spre a da un plus de lizibilitate evoluțiilor jurisprudenței; constatarea studiilor de incidență efectuate atunci când are de jucat un rol consacrat în alegerea soluției adoptate. În fine, în același context, se arată că Curtea s-a dotat cu o „doctrină a controlului de convenționalitate față de Convenția Europeană a Drepturilor Omului”. La rândul său, ghidul de redactare aferent, publicat la 25 septembrie 2023, întocmit de grupul de lucru prezidat de Agnes Martinel, președintele celei de-a doua camere civile a Casației, „dintr-o preocupare de transparență și de pedagogie” propune a defini motivarea îmbogățită ca „o motivare care menționează elemente în mod tradițional trecute sub tăcere și pe care le articulează în așa fel încât să constituie aspecte intermediare ale raționamentului care justifică principiul pus în decizie”. Referitor la zona de aplicare, raportul se referă la o clasificare a 8 cazuri de motivare îmbogățită, precum și o distincție între ceea ce aparține unui „nucleu dur”, pentru care aceasta e obligatorie și celelalte cazuri, în care nu e decât facultativă.

Din punct de vedere teoretic, și poate mai înainte de toate, se pornește de la constatarea că, spre a fi pe deplin legitimă, soluția judiciară nu trebuie numai să fie „pronunțată” de judecător ci, din ce în ce mai mult, se impune a fi expusă în perspectiva de a favoriza receptarea și înțelegerea sa. Pentru că, așa cum s-a arătat și se demonstrează în literatura juridică franceză, o asemenea dezvoltare

jurisprudențială „traduce o schimbare de cultură juridică” (Sebastien Pellé, *La figure des arrêts de systématisation. Réflexions sur la motivation enrichie des arrêts de la Cour de cassation*, în „Recueil Dalloz”, 7 decembrie 2023). O atare evoluție poartă în sine o logică de sistematizare a dreptului care invită a ne întreba și dacă se poate a reflecta asupra naturii hotărârilor cu o motivare de acest gen în raport cu figura mai clasică a hotărârilor de principiu și cu prohibirea deciziilor de reglementare. Totodată, este de remarcat și faptul că în Hexagon dacă motivarea îmbogățită, ca realitate practică, nu mai e pusă în discuție, nu același lucru se întâmplă în privința ipostazei sale de tehnică, care ridică o serie de întrebări și comportă uneori chiar rezerve. Printre dileme: ce e în concret o hotărâre cu motivare îmbogățită? Care sunt finalitățile sale? Care ar trebui să fie conținutul său? Ce raționament juridic dezvoltă ea? De ce anumite hotărâri care, ridicând *a priori* chestiuni tot atât de importante, nu dau naștere la o motivare îmbogățită? Atari interogații ne arată că nu e vorba numai de o problemă de formă și specialiștii domeniului converg spre concluzia că fenomenul privește concepția însăși a actului de a judeca. Rupând cu o practică bine stabilită și tradițional cultivată, „hotărârea cu motivare îmbogățită” nu e întotdeauna o evidență, ci rămâne mai mult un aspect de a fi încadrat într-o categorie. Și aceasta spre a răspunde ansamblului de mize pe care figura hotărârilor de sistematizare poate să le experimenteze. Ea invită în acest sens la revenirea asupra fundamentului motivării îmbogățite în perspectiva unei mai bune sesizări a dinamicii sale, a propunerii uneia sau mai multor criterii și de a releva încadrarea recurgerii la o atare tehnică.

3. Cu titlu de simple constatări și de concluzii de aceeași natură înțelegem a mai adăuga cele ce urmează. Motivarea hotărârilor Curții de Casație reprezintă o problemă majoră, pendinte în cele din urmă evoluției statului de drept și care și-a găsit deja o serie de rezolvări teoretice și expresii practice, concrete. Iar situația vizează în Franța și redactarea deciziilor jurisdicției administrative (Consiliul de Stat) precum și evoluția hotărârilor Consiliului Constituțional. Și aceasta întrucât, de principiu, motivarea este și trebuie înțeleasă și ca un vector de înțelegere și descoperire a raționamentului ce fundamentează decizia judecătorească. Ea satisface exigența simplă ca orice hotărâre a justiției să enunțe motivele care justifică soluția reținută, precum și ca aceasta să fie înțeleasă nu numai de reclamânți, ci și de ansamblul celor care o citesc. Într-un plan mai general, multe din hotărârile instanțelor supreme sunt lucrări elaborate, de amplă analiză juridică, influențate în conținutul textului lor de tradiția universitară și de contribuțiile consilierilor proveniți din corpul profesorilor de drept constituind, în sine, veritabile lecții de drept constituțional, administrativ, civil, penal etc., după caz. Tocmai într-o atare perspectivă apare imperativul unui progres permanent spre o motivare mai densă, mai elaborată și mai explicită menită să cultive și sporească stabilitatea juridică, previzibilitatea judiciară, credibilitatea, autoritatea și acceptabilitatea socială. Nu e vorba de o simplă evoluție de stil, ci de o veritabilă mutație culturală. În orice caz, o problemă majoră a cărei clarificare spre rezolvare presupune, deopotrivă, o autorefecție, pe cea a doctrinei de specialitate și a lumii juridice în general, precum și o consultare pe măsură a cetățeanului, principalul destinatar al justiției și primul interesat în progresul său neîncetat. Cu asemenea gânduri

considerăm, fie și numai din motive de drept comparat, că s-ar impune și la noi declanșarea unor atari dezbateri cu asemenea teme prioritare, ori cel puțin o reflecție asupra oportunității sale, în așteptarea unui răspuns imediat.

P.S.: De altfel, poate nu ar fi lipsit de interes, și încă de unul public, ca o dezbatere mai largă, de anvergură corespunzătoare, să poarte asupra viitorului jurisdicțiilor supreme în general, și cel al Casației în special, și în țara noastră. Punctul de plecare l-ar putea constitui chiar reflecția și schimbul de idei privind profilul instanței supreme în România, din perspectiva fondării, evoluțiilor înregistrate și perspectivelor de dezvoltare a sa.

Prof. univ. dr. Mircea DUȚU